

П. С. Бранавец, магистр
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь
e-mail: branavets@bsu.by

P. Branavets, MA (Philology)
Belarusian State University, Minsk, Belarus
e-mail: branavets@bsu.by

РЭАЛІЗАЦЫЯ СЕМАНТЫЧНАГА ПАТЭНЦЫЯЛУ ЭТЫМАЛАГІЧНАГА КОРАНЯ *LIK- ВА ЎКРАЇНСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Абмяркоўваецца магчымасць аналізу семантыкі этымалагічнага кораня на фразеалагічным матэрыяле. Разглядаецца рэалізацыя семантыкі славянскага *lik- ва ўкраінскіх фразеалагізмах.

Ключавыя словы: лексічная семантыка; фразеалагізм; фразеалогія; семантычнае развіццё; украінская мова; этымалагічнае гняздо.

REALISATION OF ETYMOLOGICAL ROOT *LIK- SEMANTIC POTENTIAL IN UKRAINIAN PHRASEOLOGY

The possibility of etymological root semantics analysis based on phraseology material is discussed. The realisation of Slavic *lik- semantics in Ukrainian idioms is considered.

Key words: lexical semantics; idiom; phraseology; semantic development; Ukrainian; etymological word-family.

Нароўні з іншымі аспектамі раскрыцця заканамернасцей семантычнага развіцця этымалагічнага кораня сёння бачыцца прыдатным таксама аналіз яго фразеалагічнай рэалізацыі (пар. [1, с. 13–15]). Магчымасць такога аналізу адкрываецца перадусім дзякуючы фразеалагічным адзінствам, лексічныя кампаненты якіх могуць даць як «прынамсі глухі намёк на матывіроўку агульнага значэння» [2, с. 352–353], так і асноўную семантыку ўсяго фразеалагізма [3, с. 13]. З іншага боку, менавіта структура лексічнага значэння з'яўляецца адным з асноўных фактараў фраземаўтваральнай прадуктыўнасці лексікі [4, с. 80–83], што таксама легітымлізуе ўваходжанне лексічнай семантыкі на поле фразеалогіі.

Ва ўкраінскай мове прадстаўлены ўсе агульныя лініі семантычнага развіцця праславянскага кораня *lik- (пар. значэнні *ličiti I, *ličiti II, *likъ I, *likъ II, *likъ III ў [5]), прычым дыферэнцыяцыя першапачаткова аманімічных зон значэнняў вонкавага выгляду і значэнняў колькасці была з цягам часу замацавана фанетычным распадабненнем (адпаведна, карані *лик-* і *лік-*), не ўласцівым іншым славянскім мовам. Прапанаванае даследаванне засяроджана на пераламленні семантыкі ўзгаданага праславянскага кораня ў сучасным украінскім фразеалагічным фондзе. Матэрыялам для аналізу паслужылі засведчаныя ў «Слоўніку фразеалогіі ўкраінскай мовы» [6] фразеалагізмы з прынамсі адным вытворным ад кораня *lik- кампанентам, дэфінаваная семантыка якіх супастаўлялася з семантыкай адпаведных кампанентаў (паводле дэфініцый у [7]).

Усяго 13 украінскіх дэрыватаў *lik- (каля 5 % адпаведнага этымалагічнага гнязда) уваходзіць у якасці лексічнага кампанента у 47 фразеалагічных адзінак. Найбольш фразеалагічна прадуктыўныя лексемы *лице*, *обличчя*, *лічыти*, *злічыти*, *личина*, *лік*, *перелічыти*. Ва ўнутранай форме фразеалагізмаў найчасцей выступаюць першасныя, найбольш простыя і канкрэтныя значэнні адпаведных кампанентаў: напр., *лице* 'твар' (*мити сльозами лице* 'плакаць'), *лічыти* 'вызначаць колькасць' (*курчат лічыти* 'праводзіць падсумаванне'). Семантычна паказальным з'яўляецца вар'іраванне лексічных кампанентаў фразеалагізмаў, асабліва неаднакарэнных: сінанімічнае тыпу *личина* 'маска' – *маска* 'т. с.' (*носити личину / маску* 'хаваць свае сапраўдныя думкі') і несінанімічнае *полічыти* 'вызначаць колькасць' – *полоскотати* 'паказываць' (*полічыти / полоскотати ребра* 'вельмі моцна збіць; перамагчы

ў баі»). Фразеалагічна больш, чым лексічна, актуалізуецца семантыка эстэтычнага ўспрымання (*до лица ‘пасуе’, хоч з лица воду тий ‘вельмі прыгожы’, спадати з лица ‘станавіцца бледным, марнець’*). Засведчана і блізкая нулявой (у неэтымалагічнай перспектыве) семантычная значнасць лексічных кампанентаў: (*зникати*) *з лица земли ‘назаўжды, цалкам’*.

Заслугоўвае ўвагі лексіка-семантычны аналіз фразеалагічнай рэалізацыі этымалагічнага кораня ў кампаратыўным рэчышчы, а таксама ў кантэксте комплекснага гісторыка-семасіялагічнага аналізу адпаведнага словаўтваральнага гнязда.

ЛІТАРАТУРА

1. Березович Е. Л. Русская лексика на общеславянском фоне: семантико-мотивационная реконструкция. М. : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2014. 488 с.
2. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // А. А. Шахматов. 1864–1920 : сб. статей и материалов. М.; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1947. С. 339–364.
3. Жуков В. П., Жуков А. В. Русская фразеология : учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. М. : Высшая школа, 2006. 408 с.
4. Алефиренко Н. Ф., Семененко Н. Н. Фразеология и паремиология : учеб. пособие. М. : Флинта; Наука, 2009. 344 с.
5. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 15 (*lětina – *lokaśь). М. : Наука, 1988. 264 с.
6. Словник фразеологізмів української мови. Київ : Наукова думка, 2008. 1098 с.
7. Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 11 т.